

NEMESI KURIÁNÁL KÉNYELMESEBB TÖMLÖC? SZÉCHENYI ISTVÁN A BÜNTETÉSEKRŐL

MEZEY BARNA

Az MTA-ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

PROF. DR. MEZEY BARNA

AZ MTA-ELTE JOGTÖRTÉNETI
KUTATÓCSOPORT VEZETŐJE

MEZEYB@AJK.ELTE.HU

2022. május 30.

**Gróf Széchenyi István
reformcsomagjában a**

büntetőjog meglehetősen csekély teret foglalt el. Tervei elsősorban az ország gazdasági és infrastrukturális átalakítását célozták, s amennyiben ennek érdekében szükségesnek mutatkozott a közjogi átalakulás, annak kondícióit is rögzítette. Politikai programjának súlypontja messze volt a büntetőjogi alapkérdésektől, de kitérni nem tudott előlük.

A megújulás alkotmányos biztosítékainak egyike volt a Stádium ötödik törvényében megfogalmazott program a jogegyenlőségről.
„Mindenki egyenlőn áll a’

törvény ótalma és súlya alatt.”

¹ Miután vallotta, hogy a magyar nemesi szabadság talpköveinek legmélyebbike a primae nonus filozófiája (a Hármaskönyvbe foglalt első rész kilencedik címében felsorolt előjogok csoportja), kénytelen volt értelmezni ezen sarkalatos rendi privilégiumok viszonyát az általa tételezett polgári egyenlőséghez. Nem „tagadhatjuk, hogy a P[artis]l-ae 9-us...” fenntarthatóságának feltétele, hogy „jobbágyinknak oly rőffel mérünk, milyennel kívánjuk, hogy megint a kormány nekünk ezentúl is mérjen!”²

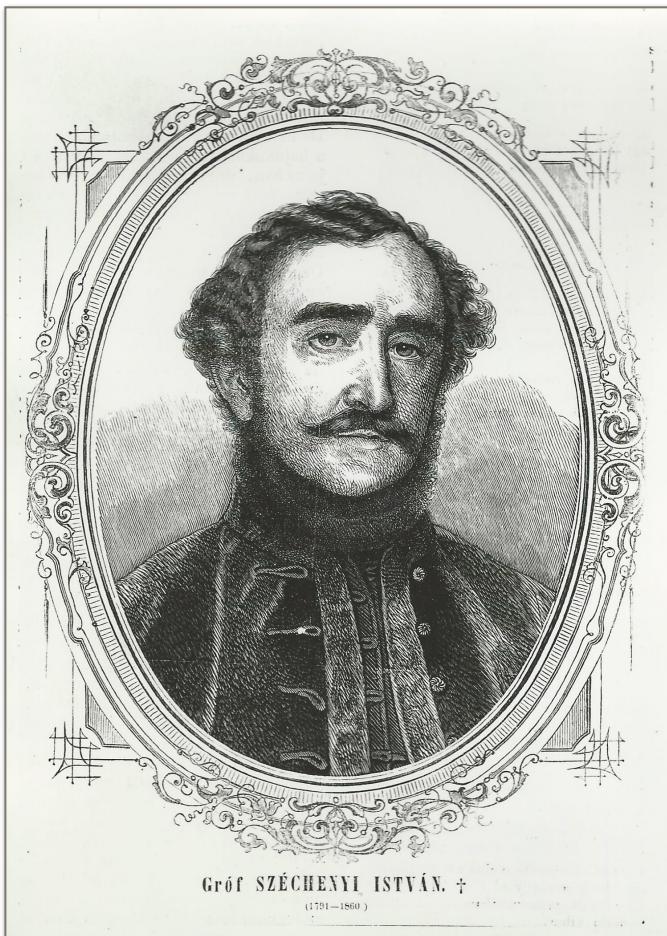
Ez a tétel pedig egyenesen vezetett el a börtönnel kapcsolatos

első kérdésfelvetéshez. A primae nonus négy sarkalatos nemesi joga közül az első szerint nemeseket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, „senki-nek unszolására, panaszára vagy kérésére” személyükben senki sehol le nem tartóztathatja.³ Míg a kilencmilliót kitevő közrendű már „egy kis lopásért kétségbeesésig kínoztatik,” addig a privilegiumolt rendbontónak „még emberi vérrel fertőztetett kezét se szorítja békóba a törvény”⁴. Széchenyi kénytelen volt szembenézni azzal a ténnyel, hogy ha a sarkalatos jogokat ki kívánja terjeszteni az egész társadalomra, akkor ebből vagy az következik, hogy senkit nem lehet legális és garanciális bírósági eljárás megelőzően letartóztatni, vagy pedig felül kell vizsgálni a nemesek idevágó mentességeit. Akármelyik irányba

mozdult volna érvelése, az mindenképpen érintette volna a börtön intézményét, hiszen az előzetes letartóztatás, a vizsgálati fogság így vagy mindenkire, vagy senkire sem lenne alkalmazható.

A börtönt érintő probléma másik dimenziója a szabadságvesztés-büntetés

kérdése volt. A büntetésekről és az ezek közé illesztett szabadságvesztésről vallott álláspontja a grófnak meglehetősen következetes volt. A halálbüntetés kérdésében többnyire a reformerekkel tartott, de a büntetések hagyományos jellemzőit befogadta. „...teljességgel hiszem, hogy ... mostan... a kínzó testi büntetések is némileg szükségesek.”⁵ Még akkor is, ha a nézőpontja szerint az embert a verés állati sorba taszítja, minek következtében az elítélt minden becsületét elveszíti...⁶ A törvény előtti egyenlőség gondolköréből következően nem volt megkerülhető a nemesi büntethetőség sem. „...a testi büntetéseket mostanság még elkerülhetlen szükségeseknek tartom”, de erre vonatkozóan, egyértelmű, hogy „vagy a magyar nemest is ezentúl testi büntetések alá kellene vetni, vagy a nemtelent minden testi büntetéstől rögtön felmenteni...”⁷ S amikor Széchenyi a törvény előtti egyenlőségről szólt, nem gondolt arra, hogy a büntetőjogi szankciórendszer általános kiterjesztése a nemesekre annak valamiféle enyhítéséhez vezetne. „Büntető törvényt rám, családomra és az ország’ minden lakosira egyenlőt, és

szigorút kívánok. Ki állati, büntettség állatilag, és szűnjék meg végkép azon botránkoztató különbség, mely szerint éppen az legyeztetik egyben, mi irlgalmatlanul sujtatik másban; de józan irányba hozassék...”⁸

A börtönüggyel direkt formában nem foglalkozott a gróf,

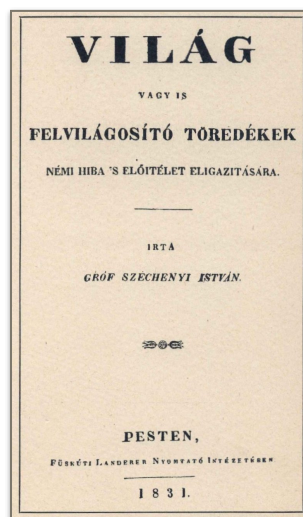
de az un. Kelet-népe vitában, a Pesti Hírlap elleni indulatos megjegyzései nem mellőzhették ezt a program-pontot sem. A reformkori ellenzék kampányának egyik legfontosabb vonulata volt ugyanis a hazai börtönügy kritikája, mely Kossuth lapigazgatói elképzeléseinek is határozott irányt szabott. S ha nem is annak mélyebb, szakmai vonulatát művelte lapjában, de a tudósítások és néhány érzelmes, szívbe markoló vezércikke nagy indulatokat kavart Széchenyi-ben. A gróf megnyilatkozásai a börtönök állapotáról nem büntetőjogi programja elemének tekintendő, azokat Kossuth elleni, haragba hajló heve íratta vele. „A' tömlöczök okszerinti elintézése, és azoknak bosszulói baralangokbul javító-intézetekké átvárzslata, mikép csak a' nemesis büntesse a' halandót, ember emberen azonban kirekesztőleg csak javítson, és ha ezt teljességgel nem teheti, őt egyedül a' köztársaság' bátorsága és példaadás' kedvéért sújthassa. Oh milly kebel-melegítő javaslat!”⁹ A kor világszerte uralkodó börtönügyi filozófiájával szállt szembe, amikor megkérdőjelezte a javítás, a társadalom védelme és a

példastatuálás céltételezésseit. Elképzelhetetlennek tartotta, vagy a messzi jövőbe helyezte azt az állapotot, amikor „az állati szenvedelmektől zsarnokolt ember” megszűnik és „a' méltányosság, becsület és erény' szava” hatásosabb lesz, többet jelent majd, mint a börtön, a bot, a halálbüntetés. Akkor lesz majd helye az „amerikai mintára állított, 's ezer meg ezer nemesi curiánál kényelmesb tömlöcz, vagy inkább gondoskodó intézet” létesítésének.¹⁰

A gróf ellenkezése azonban nem szakmai volt. Nem taglalta és értékelte a

szabadságvesztés-büntetés rezsimjét, a börtönbüntetés előnyeit, az osztékonytságot vagy javító hatást. Más foglalkoztatta: a gazdasági feltételek hiánya. Ezek a programok „bármily felségesek is magukban, napirenden levők, okszerinti alapkövek”, aligha illeszthetők be rapid módon a nemzet felemelésének azonnali programjába. Egy olyan országban, ahol „hol kórház, dologház 'st. eff. aránylag alig van, bolondház, lelenczház 'st. eff. pedig éppen nincs, és hol egy igen nagy része a' legbecsületebb honi lakosoknak vajmi szűken él” nem realitás egy ilyen program végrehajtása. Széchenyit láthatóan irritálta a liberális ellenzék folytonos hivatkozása Nagy Britanniára és az Egyesült Államokra, amikor a szociális rászorultság, a műveletlenség, a kisdédóvás hiányosságai szóba kerültek. „Angliának, Amerikának példáját követni sokban jó, igen; mert valamint arannyal gazdagítja

meg az ó világot az uj világrész' felfedezése, úgy háramlik a' szárazföldre Amerikából és Britanniából arannyal becsesb kincs; és ekkép elkerülvén az uj világi arannyal jött sok nyavalyát, mint nemkülönb az anglomaniával járó nem ritkai hóbortosságot.”¹¹ De kiderült művéből az is, hogy nem

általában volt ellene a börtönügy átalakításának. Rálegyintett, ám legyen, állítsanak itthon is kisdédóvó-intézeteket, célirányos tömlöcöket, szociális szolgáltatásokat szervező társaságokat. Nem azt látta problémának, hogy a fogházjavítók a modern mintákat javasolták megvalósításra, hanem hogy számtalan országfejlesztő lépést kellene inkább megtenni, melyek között a börtönügy Széchenyi értékrendjében meglehetősen hátulra került a sorban. Helytelenítve a gazdasági erőforrások megosztását, „illyfélék által az ugy is felette gyér közérőt eldiribolni, elfecsérteni.” Létesítsünk hasznos intézeteket, modern tömlöcöket – mondta a gróf –

„de ezeket csak akkor tegyük - és itt a' dolog' veleje - mikor ott állunk, hol angol és amerikai most áll; ma pedig - és ez a' dolognak még inkább veleje - azt tegyük, mit ők tettek akkor, mikor nemzeti állásukat tekintőleg körülbelül olly lépcsőn valának mint mi vagyunk ma, 's melly józan logikájuknál fogva oda is emelkedtek, hol fénylenek...”¹²

Hivatkozások:

- ¹ Széchenyi István: Stádium. Írta ~ 1831 -ben. Kiadta Z. Lipcsében 1833, Wigand Ottonál. 31. p.
- ² Széchenyi 1833, 151. p.
- ³ HK. I. rész. 9.cím. A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról. 1.§
- ⁴ Széchenyi 1833, 157-158. p.
- ⁵ Széchenyi 1833, 155. p.
- ⁶ Széchenyi 1833, 163. p.
- ⁷ Széchenyi 1833, 164. p.
- ⁸ Széchenyi István: A' Kelet népe. Pesten, 1841. nyomt. Trattner-Károlyi betűivel, 357. p.
- ⁹ Széchenyi 1841., 195. p.
- ¹⁰ Széchenyi 1841., 196. p.
- ¹¹ Széchenyi 1841., 199. p.
- ¹² Széchenyi 1841., 199-200. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Gróf Széchenyi István közlekedési miniszter portréja. Forrás: <https://images.app.goo.gl/F9JcWkLmcW83atzX9> 2022. május 30.
2. oldal: Gróf Széchenyi István Világ című műve. Forrás: <https://images.app.goo.gl/PAkwv3oRR5Vcgrij7> 2022. május 30.